

A MAI FRANCIA LÉLEK.

A francia nép legegyénibb lelki sajátosságát Taine óta általában a racionalizmusban látják. Úgy vélik, hogy a francia szellemet mindenekfelett a világos megértésre törekvés jellemzi, az észszerűnek keresése, melynél fogva minden tudattartalmat világos és szabatos fogalmakban iparkodik feloldani. Hivatkoznak a francia filozófia racionalisztikus jellegére; már a kora középkorban Abaelard azáltal vált úttörővé, hogy belevitte a dialektikát a dogmatikába. Descartes reformja is alapjában a kételynek oly fokú kifejlesztésében áll, mely végül csak azt fogadja el igaznak, ami teljesen világos és szabatos fogalmakban fejezhető ki; rámutatnak az enciklopédisták hasonló törekvéseire. Negatív támogatja a felfogást a francia szellem kevésérzéke az irracionális tartalmak s általában az emberi szellem azon megnyilvánulásaival szemben, melyek az ész által nem kifürkészhető élményekben gyökereznek. Evvel hozzák kapcsolatba Shakespeare csekély sikerét a francia közönség előtt, valamint a francia ember képtelenségét, hogy idegen népek lelkivilágába beleélje magát. Ez magyarázza meg, hogy Goethét is csak kevéssé érti meg a gall nép: a nagy német bölcset Urphaenomenonja, melynek rejtelmes harmóniája alapja világnézetének, csak kevés visszhangra talál annál a nemzetnél, mely a német idealizmus rendszereit is sokkal kevésbé tudja méltatni, mint pl. az angol. Összefüggésbe hozzák e racionalizmussal a francia nép született forradalmiságát, melynél fogva valamely világosan átgondolt programot rögtön és minden átmenet nélkül át akar vinni a valóságba, nem látván az emberi lélek irracionális részéből fakadó akadályait ennek. Ebből vezetik le végül, hogy a francia nép minden időben a felvilágosodás, az új eszmék s a bátor kezdeményezés előharcosa volt. Racionalizmusa épp arra teszi hivatottá, hogy küzdjön, szenvedjen és vérezzzen az emberség haladásáért.

Mindez igaz, azonban mégsem a teljes igazság. A racionalizmus kifejlődése valamely népnél ugyanis már *okozat* s ha nem akarunk magunk is a racionalisztikus történetmagyarázat egyoldalúságába esni, magát a racionalizmust sem tarthatjuk végső lélektani adottságnak. A világos fogalmakra való törekvés már csak *eszköze* egy mélyebben fekvő tendenciának.

Mi ez a mélyebb törekvés? Mindenekelőtt arra kell ügyelnünk, hogy a világos fogalmakra való törekvés mindig *felelet* valamely fölített kérdésre. Racionalistává tehát csak az lesz, aki folyton *kérdez*, ennek előfeltétele pedig a szüntelen érdeklődés, melynek legkezdetlegesebb formája a *kíváncsiság*. Az kérdez folyton s törekszik világos feleletet adni e kérdésekre, aki soha nem éri be azzal, amit tud és soha sincs megelégedve a megértés azon fokával, mellyel rendelkezik. De a kíváncsiság sem alapvető jellegű tünet, hanem ugyancsak eszköze egy még mélyebben rejlő alaptörekvésnek. Az ember elsősorban azért érdeklődik minden iránt, mert *aggódik*.

mert biztosítottnak kívánja magát tudni minden, reánézve káros eshetőséggel szemben. A primitív érdeklődés az *önfenntartás* eszköze. Amaz egyetemes fejlődési törvény értelmében, hogy később öncéllá válhat az, ami eleinte csak eszköz volt, kifejlődhet természetesen az *önző* érdeklődésből az *önzetlen*, önfelelt érdeklődés is, midőn is a kíváncsiság *tudásvágygá*, az igazság öncélú szomjúhozásává válik — de kezdőfokon csak oly lény kíváncsi, mely különösen nagy súlyt helyez fennmaradására és biztonságára, mert csak az ily lény keres gyors és világos feleletet a felmerülő nyugtalanító kérdésekre. A francia léleknek is kétségtelenül egyik alapvonása ez a szokatlanul erős létbenmaradási és érvényesülési törekvés, egy sajátos önzés és hangsúlyozás, melyből úgy racionalizmusa, mint hiúsága, veleszületett nyugtalansága csakúgy, mint lelkiéletének ingatagsága egyaránt magyarázható. *Goethe* ezt úgy fejezte ki, hogy a „francia kultúra megszünteti a nyugodt műveltséget“.

E lappangó, örök aggodás oka annak, hogy egy nép sem oly fogékony a kétely iránt, mint épp a francia. Abaelard dialektikája, Descartes szkepszise a francia szellemnek valóban legsajátosabb termékei. De a kétely is csak eszköz a önfenntartás biztosítására: kémlőszer, mellyel a bizonyosság veszedelmes hézagai kinyomozhatók. Amióta jobban ismerjük a két nagy böleselőt, jól tudjuk, hogy úgy Abaelard, mint Descartes a vallási hitet akarták védeni tervszerű kételkedésükkel, tehát a lelki megnyugvást keresték örökös kérdezgetésükkel. Ez a körülmény fejti meg ama látszólagos ellenmondást, hogy a francia lélek szkeptikus hajlamai ellenére erősen dogmatikus hajlamú: abszolút hite van abban, amit helyesnek tart. Különbem nem lehetne forradalmár és újtító.

De a francia lélek magyarázatában azért sem állapodhatunk meg a racionalizmusnál, mert van egy vonás e szellemben, mely attól teljesen idegen: ez erős érzékisége s ennek folyományaképen a külsőségek, a pompa szeretete. A francia alapjában délvidéki nép, mely szeret az utcán élni, az utcára rakja ki árúit s télen is lehetőleg a szabad ég alatt tartózkodik. A latin népek egyetemes jellege nyilvánul meg ebben s teszi a franciát a veleszületett izlésnél és könnyedségnél fogva különösen a női öltözködés az etikett, a szertartások mesterévé. Ez nem racionalisztikus vonás, de viszont a racionalizmusnak oly korlátja, mely nem az érzelmi élet mélységéből fakad — hanem a *cselekvésből* származik. És itt érünk a gall szellem egy újabb jellegzetes alapvonásához.

A francia erősen cselekvő nép, kinél gondolat és tett között nincs hézag. Ezért is született forradalmár: rögtön és kíméletlenül iparkodik megvalósítani azt, amit helyesnek ítél. Az angol és a német is cselekvő nép, de lényegesen más értelemben, mint a francia. A germán cselekvés szeret kipróbált utakon haladni, tehát praktikus, azaz megfontolt. A francia ellenben a töretlen utakat kedveli, gyakran meggondolatlan és robbantó hatású. A német és az angol tipikus cselekvése hosszas megfontolásból eredő szívós akarat eredménye: a gall cselekvés inkább ötletből születik meg s több benne a merészség, mint a bátorság. Ez teszi a francia cselekvést olyanná, mely látszólag rövidlátásból ered, holott ezt a magyarázatot a francia nép ragyogó intelligenciája sem engedi meg: értelme sohasem vak, ellenben az indulat és az elfogultság időnkint kikapcsolja azt. Ez fejti meg ama látszólagos ellenmondást, mely a francia fölényes értelem s egy bizonyos korlátoltság és vakság között áll fenn, melyet a gall szellem

elfogulatlan megfigyelője lépten-nyomon észrevesz. A germán a mély érzelem, a francia az indulat embere — oly mozzanat, mely csak a lélektanilag iskolázatlan előtt paradox. Valójában indulatosság és igazi, mély érzelem, valamint indulatosság és igazi szenvedély is kizárják egymást. A francia lélek ez impulzivitása, mely az érzelmi világ szegénységével párosul — a mai Franciaország vezető köreiből leplezetlenebbül nyilvánul meg s ez ország politikai ténykedésében is szabadabban érvényesül, mint az „ancien regime“ arisztokratikus, tehát fegyelmesebb uralkodó osztályában.

E kísérletünk, hogy a francia szellem jellegzetes vonásait néhány gyökérből levezzük, minden tökéletlensége ellenére is *egy* feltűnő jelenséget mindenesetre meg tud magyarázni, mely egyedül a Taine által adott jellemzésből megfejthetetlen. Ez Bergson filozófiájának megszületése és sikere a mai Franciaország szellemi légkörében. Bár Henri Bergson nem francia eredetű, de teljesen gallicizálódott s amaz élénk visszhang, melyet sajátos bölcsellete Franciaországban keltett, elég tanúbizonyság arra, hogy oly hűrokat pendített meg, melyek iránt a modern gall szellem fogékony.

Bergson filozófiája első tekintetre a teljes irracionálizmus képét mutatja, tehát látszólag a legélesebb ellentétben áll a jellegzetes francia racionalizmussal. Lényege az a tanítás, hogy az értelmünk által kialakított fogalmak alapján nem ismerhetjük meg a valóságot, mert merev fogalmi rendszerünk inkább meghamisítja, semmint visszaadja a realitást. Az igazi megismerés abban áll, hogy óvatos és metsző kritikával kiküszöböljük a valóság tudatából e meghamisító „platonikus“ formákat, mert hiszen „nincsenek dolgok, amelyek keletkeztek, csak dolgok, amelyek keletkeznek; nincsenek állapotok, amelyek megmaradnak, csak állapotok, amelyek változnak“. A valóságot a maga eleve, plasztikus ezerszínűségében eltorzítják a merev egyetemességek s a „platonizmus“ előítélete, hogy a realitást néhány elvont formulával megragadhatjuk, útját állotta minden igazi filozófia megszületésének. E fogalmi állványokat el kell távolítanunk s akkor az így megtisztított megismerés „tisztá szemléletté“ (intuition pure) válik, mely mintegy megéreztetni velünk a valóság legbensőbb mibenlétét, mely folytonos teremtődés, lendületes fejlődés — „évolution créatrice“: egy nagy kibontakozó folyamként tárul fel bámuló szemünk előtt. Ez új felismerés alapján revízió alá kell vennünk minden eddigi bölcselkedést és minden tudományt.

Bár e sorok célja nem lehet az, hogy bírálat tárgyává tegyük e sok mélységgel és szellemmel felépített tanítást, mégis meg kell állapítanunk, hogy Bergson álláspontja korántsines oly ellentétben Platon tanításával, mint a nagy francia bölcselő és hívei gondolják. Hiszen Platon maga is azt tanítja, hogy igazi megismerést csak a dolgok örök ideáinak *közvetlen szemlélete* ad; e megállapítása különösen későbbi tanítványainál, a neoplatonikusoknál fejlődött tovább: Plotinos éppúgy mint Bergson, a dialektika által meg nem hamisított, „leegyszerűsített“ megismerést keresi, mert csak ez adja az igazság közvetlen, boldogító élményét. Ennek a platói tanításnak késő, keresztény gyümölcse a középkori gondolkodók „visio beatá“-ja, melyben a középkori áhitat meglátta az élet koronáját. De Bergson akarata ellenére abban is Platon tanítványa marad, hogy ő sem nélkülözheti az általa visszautasított „egyetemes fogalmakat“, sőt maga is bőven él ilyenekkel. A „fejlődés“, „változás“, „lendület“, „adottság“ stb. szintén

egyetemes fogalmak — világos tanúbizonyságául annak, hogy fogalmi struktúra nélkül nincs megismerés. Európában Bergson bölcelete a racionalizmust épp a racionalizmus fegyvereivel iparkodik legyőzni s így nem áll elentétben a francia szellem ama törekvésével, hogy finoman árnyalt fogalmakkal akarja a valóságot megragadni.

Am más tekintetben is Bergson bölcelete önkéntelenül is beleilleszkedik a francia mentalitásba. Ezt az a körülmény mutatja, hogy bölcelőnknel *nem az érzelem* a gátja annak, hogy a világot átértsük, hanem a *cselekvés* észbelátással nem felbontható impulzusa az, ami ennek útját állja. Az „intuition pure“ valójában nem passzív magatartás, de lendület, „élan vital“; — tehát akció. A világ nem azért siklik ki fogalmi hálózatunkból, mert az ész mellett az érzelem is tényezője a megismerésnek — ez alapján germán gondolat volna, mellyel német és angol bölcelőnknel gyakran találkozunk —, de mert a valóság maga is törekvés s ezt a többletet az ész egymaga sohasem érheti meg. Ebből a szempontból is Bergson bölcelete a francia szellemmel mélységes harmóniában van: csak a cselekvés az, mely a tiszta ész megértésének gátat vet. Ezért is hiányzik a francia lélekből a germánt annyira jellemző messzeségbe-vágyó sóvárgás — a lefordíthatatlan „Sehnsucht“ —, melyről Goethe oly találóan mondja, hogy „Verschwindet im Thun und Handeln“. A mai francia is szereti Goethet, bár igazában sohasem fogja megérteni. A francia sajtó a világháború óta gyakran idézi azt a mondását, hogy a németek egyenként derék emberek, de összeségük nem az. Am a germán szellemóriás ama másik tételét már hiába keressük a lapok szellemes elmefuttatásaiban, mely szerint ami a nő az emberek között, az a francia a népek körében. Pedig mélységes igazság, hogy a gall szellem az életnek azt a formáját képviseli, mely látszólagos racionalizmusa mellett alapjában impulzív, nyugtalan s *egymagában* nem tudja lelkének harmóniáját megtalálni. Ebből fakad minden gyöngesége, de nagysága is. Valójában inkább fermentuma, semmint vezetője az emberiség szellemi életének.

Pauler Akos.